

تأملاتی بر ترجمه کتاب «نظام آموزشی و ساختن ایران مدرن»

● محمدمهدی موسی‌خان*

اشاره

کتاب *نظام آموزشی و ساختن ایران مدرن*، ضمن داشتن نکات قوت بسیار در محتوا و ترجمه، اشکالاتی از نظر ویرایشی و گاهی فنی در ترجمه دارد که این موارد توسط همکار ارجمندمان، جناب آقای محمدمهدی موسی‌خان، مورد بررسی و توجه قرار گرفته است و در ادامه به استحضار خوانندگان محترم فصلنامه می‌رسد.

سرانجام پس از ۲۶ سال، کتاب «آموزش و ساختن ایران مدرن»^۱ اثر دیوید مناشری ترجمه و توسط «نشر حکمت سینا» روانه بازار کتاب شد. این کتاب حاصل تحقیق چند ساله نویسنده در ایران دهه ۱۳۵۰ ش است. مؤلف در سه بخش کلی و ۱۳ فصل، تحولات نظام آموزشی ایران طی دوره قاجار تا پایان دوره پهلوی را تشریح کرده و در پی پاسخ به این سؤال بوده که: سهم آموزش در کل فرایند تغییرات اجتماعی، اقتصادی و سیاسی دو قرن اخیر ایران چگونه بوده است؟

این کتاب حداقل از دو جنبه حائز اهمیت است:

۱. بهره‌گیری از مباحث نظری تعلیم و تربیت؛
۲. استفاده گسترده از منابع و اسناد داخلی و خارجی که کتاب را به‌عنوان یک منبع بارز و قابل تأمل در موضوع تحولات آموزشی دو قرن اخیر ایران درآورده است.

برخی از اطلاعات و اسنادی که مناشری در کتاب خود استفاده کرده، به دلیل تحولات پس از انقلاب اسلامی در هیچ سازمان و مرکز پژوهشی در دسترس نیستند و تنها از طریق این کتاب است که می‌توان از وجود آنها آگاه شد. بنابراین طبیعی به نظر می‌رسد

* دبیر مطالعات اجتماعی متوسطه اول

که این کتاب به منبعی مهم برای محققان تاریخ معاصر و دانشجویان رشته‌های تاریخ و تعلیم و تربیت تبدیل شود. از این رو باید تلاش ارزشمند مترجمان و دست‌اندرکاران نشر کتاب را ارج نهاد که کار طاقت‌فرسای ترجمه و نشر این کتاب ارزشمند را به سرانجام رساندند. به دلیل اهمیت این کتاب و لزوم مسئله اعتماد به ترجمه منتشر شده، هنگام مطالعه مواردی از نقص‌ها و کاستی‌های ترجمه مشاهده شد که برای رفع و اصلاح آن‌ها در چاپ‌های بعدی، در ادامه به اختصار به مهم‌ترین موارد اشاره می‌شود.^۲

۱) مناشری به مأخذهای فارسی فراوانی مراجعه و نقل قول‌های مستقیمی از آنان ذکر کرده است. این وظیفه مترجم است که هنگام روبه‌رو شدن با چنین مواردی، به مأخذ فارسی رجوع و اصل متن ارجاع داده‌شده را از آن عیناً نقل کند نه آنکه خود عبارات و واژه‌های انگلیسی را ترجمه کند. این نکته امری بدیهی است که نباید متنی را که در اصل به زبان فارسی است، دوباره از زبان انگلیسی به فارسی برگرداند. مترجمان تقریباً در همه موارد **متن اصلی** را ترجمه و به مأخذ فارسی رجوع نکرده‌اند. این موضوع باعث شده است، در مواردی متن ترجمه‌شده با اصل متن فارسی مغایرت معنایی داشته باشد؛ به عنوان نمونه:

● **صفحه ۸۹، پاراگراف دوم، خط ۷، متن ترجمه:** ... به سفیر ایران، **میرزاعلی خان شیرازی** پیشنهاد کرد که ۲۰ دانشجویی که قرار بود به پاریس اعزام شوند، «از میان فرزندان پیشه‌وران» باشند و نه مثل همیشه «آقازاده‌ها که به‌طور کامل فاسد شده‌اند».

ترجمه دیگر با استفاده از اصل متن فارسی: ... به سفیر ایران، میرزاعلی شیرازی پیشنهاد کرد که ۲۰ دانشجویی که قرار بود به پاریس اعزام شوند، «از میان فرزندان کاسب‌کار» باشند و نه مثل همیشه «از خان‌زادگان پرورده ناز و نعمت».

● **صفحه ۱۲۱، خط ۵، متن ترجمه: هدایت** می‌نویسد: «هرکدام زیر بغل خود یک رساله درباره انقلاب فرانسه حمل می‌کردند و می‌خواستند که نقش **روبسپیر** و **دانتون** را بازی کنند ... آن‌ها به شدت مشتاق و تندمزاج بودند».

ترجمه دیگر با استفاده از اصل متن فارسی: هدایت می‌نویسد: «هرکدام رساله‌ای از انقلاب فرانسه در بغل دارند و می‌خواهند رُل **روبسپیر** و **دانتون** را بازی کنند و ... گرم کلمات آتشین‌اند».

● **صفحه ۲۱۴، پاراگراف دوم، خط ۲، متن ترجمه:** با تعقیب رد پای این ۵۳ نفر، او به کابینه گفت: «به این گروه مردان جوان نگاه کنید که با قلبی پر از امید به خارج فرستادیم و سال‌ها از شان پشتیبانی کردیم تا به میهنشان بازگردند و خدمت کنند. حالا که برگشته‌اند ... برایمان بلشویسم در چمدانشان سوغات آورده‌اند».

ترجمه دیگر با استفاده از اصل متن فارسی: هنگام محاکمه گروه ۵۳ نفر، او به کابینه گفت: «ملاحظه کنید یک عده جوان که ما با هزاران امید به خارج فرستاده و چند سال از آن‌ها نگهداری کردیم که چون به وطن بازگردند، به مملکت خود خدمت نمایند، اکنون که آمده‌اند بالشویکی را برای ما به ارمغان آورده‌اند».

● **صفحه ۲۵۳، عنوان مطلب** «آموزش ابتدایی؛ قانون تحصیلات اجباری» ترجمه شده است. در حالی که اگر مترجمان به روزنامه رسمی کشور (یا سایت آن) مراجعه می‌کردند، عنوان «قانون تعلیمات اجباری» به دست می‌آمد.

● **صفحه ۲۶۶، پاورقی ۲، متن ترجمه:** سپاه‌ها همچنین به ایجاد مسجدها، حمام‌ها، اتاق‌های تصفیه، چاه‌ها و پل‌ها کمک کردند.

ترجمه دیگر با استفاده از اصل متن فارسی: «سپاهیان [دانش] همچنین به ایجاد مسجدها، حمام‌های عمومی، *غسالخانه‌ها*، چاه‌ها و پل‌ها کمک کردند».

مترجمان عبارت «Purification rooms» را «اتاق‌های تصفیه» ترجمه کرده‌اند که تقریباً در روستاهای ایران چنین مکانی وجود ندارد. در حالی که با مراجعه به مقاله روزنامه کیهان^۳ که نویسنده ارجاع داده است، می‌توان نام دقیق را یافت. به موارد دیگری نیز می‌توان اشاره کرد که مترجمان می‌باید به اصل متن فارسی رجوع می‌کردند، اما متأسفانه این کار صورت نگرفته است. در ترجمه کتاب‌های پژوهشی که نویسنده برای آن زحمت زیادی کشیده است (مانند کتاب حاضر) و اصالت آن به‌جز بخش نظریه، به استنادات متعدد آن است، مترجم می‌باید صبر و حوصله به خرج دهد در این مورد، اصل ارجاعات فارسی را پیدا و جایگزین کند. اگر این کار صورت نگیرد، کتاب ترجمه‌شده تأثیر و گیرایی خود را از دست می‌دهد.

۲. برخی از جمله‌ها و یا اصطلاحات کتاب غلط ترجمه شده‌اند و یا قابل فهم نیستند و مترجمان و یا ویراستار به‌طور دقیق آنان را بازخوانی و اصلاح نکرده‌اند. برای مثال:

● **صفحه ۱۸۰، خط ۱، ترجمه چاپ شده:** «بار دیگر توسعه‌های عملی با ترجیحات ایدئولوژیک مقابل شد».

- Actual developments again contradicted ideological preferences.

ترجمه پیشنهادی: «بار دیگر پیشرفت‌های عملی با اولویت‌های ایدئولوژیک در تناقض قرار گرفتند».

● **صفحه ۱۷۱، پاراگراف سوم، خط ۲:** «... همگی معتقد بودند که پرورش هدف رئیسی آموزش است».

متن اصلی:

- ... all thought of parvaresh as the chief goal of education.

ترجمه پیشنهادی: «... همگی معتقد بودند که پرورش هدف اصلی آموزش است».

● **صفحه ۲۱۴، خط آخر، ترجمه چاپ شده:** «در ۱۳۱۳ این حلقه ۵۳ نفری یکی از دلایل اصلی تأسیس دانشگاه محسوب می‌شد».

گروه موسوم به ۵۳ نفر در سال ۱۳۱۶ دستگیر شدند^۴ و دانشگاه تهران در سال ۱۳۱۳ افتتاح شد و مسئله این گروه هیچ ربطی به تأسیس دانشگاه تهران نداشت. نویسنده در همین صفحه اشاره می‌کند که اعزام دانشجو به خارج به ظهور فعالیت‌های مخالف در میان دانشجویان مقیم اروپا انجامید و حکومت رضاخان این پیشنهاد را پسندید که برنامه اعزام دانشجو قطع شود و در عوض، دانشگاهی در ایران تأسیس کند. مترجمان بدون توجه به این نکته، به اشتباه جمله آخر را به گروه ۵۳ نفر ربط داده‌اند.

● **صفحه ۲۳۸، پاروفاقی ۳، متن ترجمه شده:** «شکاف بین مدرنیزاسیون و توسعه سیاسی، نوشته ساموئل هانتینگتون».

متن اصلی:

- The gap between modernization and political development has been stressed by Samuel P. Huntington.

ترجمه پیشنهادی: «شکاف بین مدرنیزاسیون و توسعه سیاسی از سوی ساموئل

هانتینگتون مورد تأکید قرار گرفته است».

● **صفحه ۲۴۴، خط ۴ تا ۶، متن ترجمه شده:** «برای محمدرضا، وفاداری ملی به معنای وفاداری به سلطنت مطلقه و شاه محسوب می‌شد. وی به‌عنوان صاحب تاج سلطنتی، از معلمان در سمینار تهران خواست که ...»

متن اصلی:

- To the shah, national loyalty meant loyalty to monarchy as an institution and to him personally. Already as crown prince he asked teachers at the Tehran Teachers Seminar to ...

ترجمه پیشنهادی: «برای شاه، وفاداری ملی به معنای وفاداری به سلطنت به‌عنوان

یک نهاد و شخص خودش بود. قبلاً وی در مقام ولیعهد از معلمان دانش‌سرای عالی خواست که ...».

● **صفحه ۲۶۳، پاراگراف سوم، خط اول، متن ترجمه شده:** «نظریه سپاه دانش از ارجحیت آگاهانه کمیت بر کیفیت به وجود آمد».

متن اصلی:

- The concept of the Literacy Corps stemmed from a conscious preference for quantity over quality.

ترجمه پیشنهادی: «اندیشه‌ای که در پس سپاه دانش قرار داشت، برگرفته از ترجیح آگاهانه کمیت بر کیفیت بود».

● صفحه ۲۶۹، پاراگراف دوم، خط ۹، متن ترجمه شده: «دستورات دیگر در ارتباط با آزادسازی شهریه‌ها توسط مراکز خصوصی راهنمایی بود».

متن اصلی:

- Other circulars laid down regulation to compensate private intermediate schools for waiving tuition fees.

ترجمه پیشنهادی: «بخشنامه‌های دیگری حاوی مقرراتی برای جبران لغو پرداخت شهریه به مدارس راهنمایی خصوصی صادر شد».

● صفحه ۲۹۴، پاراگراف دوم، خط ۵، متن ترجمه شده: «بر اساس داده‌های وزارت آموزش، از سال ۱۳۴۰ تا اواخر دهه، فقط ۲۵ درصد ...».

متن اصلی:

- according to data from the Ministry of Education, in the forty years up to the late ۱۹۶۰s ...

ترجمه پیشنهادی: «بر اساس داده‌های وزارت آموزش و پرورش، در ۴۰ سال منتهی به اواخر دهه ۱۳۴۰ ...».

● صفحه ۳۱۹، خط ۱، اصطلاح «Prime Minister Hoveyda»، «معاون اول، هویدا» ترجمه شده که صحیح آن «هویدا، نخست‌وزیر» است. متأسفانه در صفحه ۲۶۸، خط ۶ نیز این اصطلاح به همین شکل غلط ترجمه شده است. موارد دیگری از ترجمه اشتباه و غیر قابل فهم در سراسر کتاب وجود دارند که به دلیل محدودیت این نوشته به چند مورد فوق بسنده می‌شود.

۳. در دوره تاریخی که این کتاب به آن می‌پردازد، نام وزارت آموزش و پرورش، پس از مشروطیت تا سال ۱۳۱۷ ش، «وزارت معارف، اوقاف و صنایع مستظرفه» بود. از آن سال نام آن به «وزارت فرهنگ» تغییر کرد و در سال ۱۳۴۶ ش «وزارت آموزش و پرورش» شد^۵. اینکه چه نامی باید برای این وزارتخانه استفاده شود، در چارچوب مباحث نظری تعلیم و تربیت می‌گنجد. اما در این دوره تاریخی نام این وزارتخانه نام‌های فوق بوده است و می‌باید در ترجمه کتاب از این نام‌ها استفاده می‌شد. اما مترجمان بدون توجه به نام‌های این وزارتخانه، تا پایان

حکومت قاجار را با نام اول، دوره رضاشاه را با نام «وزارت فرهنگ» و سراسر دوره محمدرضاشاه را نام «وزارت آموزش» ثبت کرده‌اند که این شیوه برخلاف واقعیت تاریخی است. لذا ناشر می‌باید در چاپ دوم کتاب، حتماً به اصلاح این نام در کتاب اقدام کند.

۴. تعدادی از نام‌های افراد ذکر شده در کتاب با بی‌دقتی اشتباه نوشته شده‌اند. به‌عنوان نمونه به چند مورد اشاره می‌شود:

- صفحه ۵۵، پاورقی شماره ۳: «هدایت» به‌اشتباه «حکمت» نوشته شده است.
- صفحه ۸۷، خط ۸: «علی متقالجی» باید به «علی مشهدی» (و صحیح آن مشهدی علی) تغییر کند. در پاورقی شماره ۴: مخبرالسلطان به مخبرالسلطنه عوض شود.
- صفحه ۱۰۴، خط ۱: «فیروزخان منتظم الدوله» به «منتظم الدوله فیروزکوهی» تبدیل شود.
- صفحه ۱۲۷، پاراگراف دوم، خط ۲: «مؤمن الملک» به‌اشتباه «مطمئن الملک» نوشته شده است.
- صفحه ۱۳۶، خط ۴: «انتظار الحکما» باید به «انتظام الحکما» تغییر کند.
- صفحه ۱۷۸، پاورقی ۳: «حسن ارفع» به‌اشتباه «حسن افرا» آمده است. در سراسر کتاب حتی در بخش منابع نیز این اشتباه تکرار شده است.
- صفحه ۱۸۱، خط ۱۵: «تهرانی» باید به «طاهری» تغییر کند.
- صفحه ۲۲۱، خط ۵: نام نماینده مجلس، «میرزا عبدالمیرزایی» آمده که باید به «میرزا عبدالعلی میرزایی» تغییر کند.
- صفحه ۲۵۶، خط ۴: «عدل، ثقی الاسلامی» باید به «عدل وثوق الاسلامی» عوض شود.
- صفحه ۲۷۶، پاراگراف دوم، خط ۳ و سراسر کتاب: «علینقی عالیخانی» به جای علینقی علیخانی قرار گیرد.
- صفحه ۳۰۰، پاورقی ۳: مترجمان نام «مرتضی نصفت»، رئیس مؤسسه تحقیقات روان‌شناسی دانشگاه تهران را در همه صفحات، «نظافت» نوشته‌اند. همچنین نام فارسی مؤسسه تحقیقات روان‌شناسی در جلوی نام انگلیسی آن در همان صفحه نوشته شده است، اما مترجمان به‌غلط انگلیسی آن را ترجمه کرده‌اند.
- صفحه ۳۳۵، پاورقی ۳: نام «عبدالحسین نیک گوهر» به‌صورت غلط «نیکو گهر» آمده و در ادامه صفحات، این اشتباه تکرار شده است.

۵. نام برخی کتاب‌ها، مقالات و پژوهش‌ها که نویسنده در پاورقی به آن‌ها ارجاع داده است، با بی‌دقتی اشتباه نوشته شده‌اند؛ مانند:

● صفحه ۶۷، خط ۷: مناشری به‌اشتباه رساله «سیاست مُدن» را «سیاحت مُدن» نوشته است. مترجم آن را «سیاحت مدرن» آورده‌اند. در همان صفحه، پاورقی ۳، با وجود درست نوشتن نویسنده، مترجم رساله «منهاج العلی» را «منهج العالی» ثبت کرده‌اند. اگر به مأخذ ارجاع داده شده (کتاب آدمیت و ناطق) مراجعه می‌شد، این خطا صورت نمی‌گرفت.

● صفحه ۷۶، پاورقی ۲: رساله «میزان الملل» به‌غلط «میزان الملل» چاپ شده است.

● صفحه ۱۴۲، پاورقی ۱: کتاب «سی خاطره از عصر فراخاندان پهلوی» باید به «سی خاطره از عصر فرخنده پهلوی» تغییر کند. همه‌جا نام این کتاب غلط درج شده است.

● صفحه ۱۴۸، خط ۴ و پاورقی ۲: مقاله «رشد اجتماعی و وسائل حصول اندر ممالک ما» باید به‌صورت «رشد اجتماعی و وسائل حصول آن در مملکت ما» نوشته شود. در همان صفحه، پاورقی ۴، «الف. وحید، علما و اوقاف» باید به «الف. وحید، علوم و اوقاف» تغییر کند.

● صفحه ۲۴۹، پاورقی ۱: «لزوم تقویت فاضله اخلاقی در مدرسه» به «لزوم تقویت فضایل اخلاقی در مدارس» اصلاح شود.

● صفحه ۳۳۸، پاورقی ۲: «تشکیل جلسه درباره دانشگاه‌ها ...» باید به «تشکیل جلسات درس در دانشگاه‌ها ...» تغییر کند.

● صفحه ۳۷۳، پاورقی ۱: «... احوال شناختی داوطلبان تحصیلات عالی: امتحان سراسری، تیر ۱۳۵۲ (تهران، ۱۳۵۲)» باید به این صورت اصلاح شود: «... احوال شخصی داوطلبان تحصیلات عالی: بررسی مشخصات فردی و خانوادگی، ۱۳۵۲ (تهران، ۱۹۷۴ / ۱۳۵۳)».

● صفحه ۳۸۷، پاورقی ۱: نویسنده به سندی از اسناد بایگانی ملی بریتانیا ارجاع داده است. مترجم مشخصات سند را به اختصارات فارسی درآورده‌اند که می‌باید مشخصات سند و اختصارات آن به همان شکل انگلیسی نوشته می‌شد: «د.ث.ع.و.د.خ ۲۴۵۸ / ۳۷۱». مشخصات سند باید به این شکل نوشته شود: «P.R.O.F.O. ۳۷۴ / ۲۴۵۸۲». این خطا در صفحه‌های ۶۳ و ۸۹ تکرار شده است.

۶. در متون انگلیسی برای نشان دادن یک دهه، سال اول آن دهه را می‌نویسند و جلوی سال، حرف «S» را قرار می‌دهند؛ مانند «۱۹۴۰S» که به معنای دهه ۱۹۴۰

میلادی معادل دهه ۱۳۲۰ شمسی است. در این کتاب مترجمان در مواردی در تبدیل دهه‌های میلادی به شمسی دارای خطاهایی شده‌اند. به‌عنوان نمونه:

● صفحه ۵۹، خط ۱: «S۱۸۷۰»، دهه ۱۲۴۹ ترجمه شده که «دهه ۱۲۵۰ ش» صحیح است.

● صفحه ۹۵، خط ۳: دهه ۱۲۱۹ به دهه ۱۳۲۰ تغییر کند.

● صفحه ۲۳۵، خط ۲: دهه ۱۳۴۹ به دهه ۱۳۵۰ تبدیل شود.

● صفحه ۲۵۴، خط ۱۰: دهه ۱۳۰۹ به دهه ۱۳۱۰ تغییر یابد.

● صفحه ۲۵۶، پاراگراف دوم، خط ۹: سال ۱۳۱۹ درج شده که «دهه ۱۳۲۰» صحیح است.

● صفحه ۲۵۸، پاراگراف دوم، خط ۷: «در سال ۱۳۴۹» به «در دهه ۱۳۰» تغییر کند.

● صفحه ۲۸۹، پاراگراف دوم، خط ۴: «در دهه ۱۳۴۹» نوشته شده که «در دهه ۱۳۵۰» صحیح است.

● صفحه ۳۰۱، خط ۸: «در اواخر ۱۳۴۹» به «در اواخر دهه ۱۳۵۰» (in the late 1970s) تبدیل شود.

به همراه این خطا، موارد قابل توجهی از تبدیل تاریخ‌های میلادی به شمسی به‌خصوص در بخش سوم کتاب، اشتباه انجام شده‌اند. به علت زیاد بودن این خطا، تنها به مواردی اشاره می‌شود. برای نشان دادن این اشتباه و قابل فهم بودن، ابتدا تاریخ تبدیل مندرج در کتاب می‌آید، سپس تاریخ میلادی در متن انگلیسی کتاب و در آخر تبدیل صحیح آن به شمسی نوشته می‌شود:

● صفحه ۱۳۰، پاورقی ۱، خط ۸: بهمن و اسفند ۱۳۵۶ - فوریه و آوریل ۱۹۷۷ - بهمن ۱۳۵۵ و فروردین ۱۳۵۶.

● صفحه ۱۳۰، پاورقی ۲: «۶ و ۱۶ مرداد ۱۳۱۲» - ۶ و ۱۷ اوت ۱۹۳۳ - ۱۵ و ۱۶ مرداد ۱۳۱۲.

● صفحه ۱۴۱، پاراگراف دوم، خط ۵: سال ۱۳۰۰ - سال ۱۹۲۰ - سال ۱۲۹۹.

● صفحه ۱۴۹، پاورقی ۴: اعلامیه تاریخ ۱۳ بهمن ۱۲۹۹ - ۲۶ فوریه ۱۹۲۱ - ۷ اسفند ۱۲۹۹.

● صفحه ۱۵۲، خط ۹: آذر ۱۳۱۵ - سپتامبر ۱۹۳۶ - مهر ۱۳۱۵.

● صفحه ۲۲۷، خط ۳: سال ۱۳۲۴ - ۱۹۵۵ - ۱۳۳۴.

● صفحه ۲۶۱، خط ۹: خرداد ۱۳۴۲ - ژانویه ۱۹۶۳ - دی ۱۳۴۱.

● صفحه ۲۶۳، ادامه پاورقی صفحه قبل، خط ۲: «شهریور ۱۳۵۰» - سپتامبر ۱۹۷۹ - شهریور ۱۳۵۸. البته نویسندگان تاریخ اعدام فرخ رو پارسای، وزیر سابق

- آموزش و پرورش را شهریور ۱۳۵۸ نوشته است. درحالی که وی در اردیبهشت ۱۳۵۹ در دادگاه انقلاب اسلامی محاکمه و اعدام شد.
- صفحه ۲۹۱، خط ۳: سال ۱۳۲۵ - ۱۹۷۶ - سال ۱۳۵۵؛ خط ۴، سال ۱۳۲۵ - ۱۹۵۶ - سال ۱۳۳۵.
 - صفحه ۳۰۵، خط آخر: سال ۱۳۵۵ - ۱۹۶۷ - سال ۱۳۴۶.
 - صفحه ۳۵۶، پاراگراف دوم، خط ۲: آذر ۱۳۵۵ - سپتامبر ۱۹۶۷ - مهر ۱۳۴۶.
۷. در سراسر کتاب برخی نام‌های مؤسسات و وزارتخانه‌های دوره معاصر اشتباه ترجمه و چاپ شده‌اند؛ مثلاً:
- صفحه ۱۰۱، پاورقی ۱: «وزارت دادگستری» باید به «وزارت دربار» تغییر کند.
 - صفحه ۱۳۰، پاورقی ۱: «مؤسس سمینار معلمان تهران»، باید به «مدیر دانش سرای عالی تهران» اصلاح شود. در چند جای دیگر این نام به همان شکل اشتباه ثبت شده است.
 - صفحه ۱۵۲، خط ۶: «وزیر دارایی» باید به «وزیر مالیه» تبدیل شود. تا سال ۱۳۱۸، این وزارتخانه به این نام خوانده می‌شد.
 - صفحه ۱۵۸، پاورقی ۳، خط ۳: «نک. سند وزارت دادگستری عبدالحسین تیمورتاش» که باید به این شکل نوشته شود: «نک. شهادت وزیر دربار، عبدالحسین تیمورتاش» (evidence of Court Minister)
 - صفحه ۱۶۰، خط ۱: «شورای عالی آموزش»، «شورای عالی معارف» نوشته شود.
 - صفحه ۱۷۶، پاراگراف سوم، خط ۵: «شرکت ایرانی - انگلیسی نفت»، به «شرکت نفت ایران و انگلیس» تغییر کند.
 - صفحه ۲۲۲، خط سوم: «دانشکده الهیات» به «دانشکده معقول و منقول» تبدیل شود.
 - صفحه ۲۳۶، خط ۱۸، «سپاه‌های سلامت» به «سپاهیان بهداشت»، و خط ۱۹: «سپاه بازسازی» به صورت «سپاه ترویج و آبادانی» نوشته شود.
۸. در بخش محمدرضا شاه، مناشری از اسناد «سازمان شاهنشاهی آموزش عالی و پژوهش علمی» به ریاست دکتر محمد باهری بهره فراوان برده است. در ابتدای کتاب، نویسنده نام فارسی و اختصاری این مؤسسه را ذکر کرده است. اما در متن کتاب برای خواننده انگلیسی زبان، «مؤسسه سلطنتی پژوهش در آموزش» برگردانده شده است. مترجمان به جای استفاده از نام فارسی، برگردان انگلیسی آن را ترجمه و در متن قرار داده‌اند؛ مانند: صفحه ۲۷۷، پاراگراف دوم، خط ۳؛ صفحه ۲۹۰، پاورقی ۱؛ صفحه ۲۹۶، خط ۱۰؛ صفحه ۳۰۰، پاورقی ۲؛ صفحه ۳۱۲، پاراگراف دوم، خط ۹؛ و ...

۹. در بعضی موارد، ارقام مندرج در جدول‌های کتاب اشتباه وارد شده‌اند. با توجه به ارزش ارقام و اعداد در پژوهش‌ها، می‌باید در چاپ‌های بعدی این اشکال برطرف شود. به‌عنوان نمونه، در صفحه ۲۸۳، جدول ۱۰، ستون «دانش آموزان مدارس ابتدایی / به کل»، جاافتادگی عدد ردیف تهران سبب شده است تمام ارقام آن ستون اشتباه وارد شوند. به همین صورت، جدول‌های ۵، ۸، ۱۱، ۱۳ و ۱۶ به بازبینی و اصلاح نیاز دارند.

۱۰. در انگلیسی اصطلاح «Tribal» معادل «زندگی عشایری» به کار می‌رود. در ایران اصطلاح «قبیله» برای زندگی عشایری کاربردی ندارد. در مواردی مترجمان این اصطلاح را «قبیله» ترجمه کرده‌اند؛ از جمله در صفحه ۵۴، پاورقی ۳؛ صفحه ۱۴۱، خط ۱؛ صفحه ۲۳۲، خط ۳؛ و ...

همان‌طور که در ابتدای این متن آمد، کتاب مورد بحث از ارزش پژوهشی و اطلاعاتی زیادی برخوردار است و این احتمال می‌رود که به‌سرعت به‌عنوان مأخذ پژوهشی محققان مورد استفاده قرار بگیرد. اما نقص‌هایی که در ترجمه اثر برشمرده شد - که تنها نمونه‌هایی از نقص‌های موجود در ترجمه این کتاب است - ارزش کتاب را تا حد زیادی کم می‌کند. این خطر وجود دارد (مانند موارد دیگر) که اشتباه‌های ترجمه در کتاب‌ها، مقاله‌های و پایان‌نامه‌ها منتشر شوند. لذا ناشر محترم می‌باید هر چه زودتر به اصلاح ترجمه کتاب در چاپ‌ها بعدی اقدام کند.

پی‌نوشت‌ها

۱. مناشری، دیوید (۱۳۹۷). آموزش و ساختن ایران مدرن. ترجمه محمدحسین بادامچی و عرفان مصلح. نشر حکمت سینا، چاپ اول.
۲. در تهیه این مطلب از راهنمایی‌ها و کمک‌های آقایان دکتر محمدباقر آرام، محمد کریمی، علی محمد آزاده و رحیم روحبخش بهره برده‌ام. از همه این عزیزان سپاس‌گزارم. بدون هیچ بحثی، مسئولیت اشتباه‌های این متن بر عهده نویسنده است.
۳. روزی که رسولان دانش و فرهنگ عازم روستا شدند، کیهان، ۵ بهمن ۱۳۵۶، ص ۱۴.
۴. برای اطلاع مختصر از ماجرای گروه ۵۳ نفر، ببینید: آبراهامیان، پرواندا، ایران بین دو انقلاب، ترجمه محمدابراهیم فتاحی و احمد گل محمدی، تهران: نشر نی، چاپ اول، ۱۳۷۷، صص ۱۹۳ - ۱۹۹.
۵. آرشیو مرکز اسناد شورای عالی آموزش و پرورش، صورت مذاکرات و مصوبات شورای عالی معارف، شورای عالی فرهنگ و شورای عالی آموزش و پرورش. جلسه ۳۷۶، مورخ ۵ مهر ۱۳۱۷، جلسه ۳۷۷، مورخ ۱۲ مهر ۱۳۱۷، جلسه ۳۷۸ مورخ ۱۹ مهر ۱۳۱۷ و جلسه ۱۱۴۴، مورخ ۸ شهریور ۱۳۴۶.
۶. برای اطلاع از حکم اعدام وی ببینید: کیهان، ۱۸ اردیبهشت ۱۳۵۹، ص ۹.
۷. برای اطلاع بیشتر ببینید: اداره کل آرشیو، اسناد و موزه دفتر ریاست جمهوری، دولت‌های ایران از میرزا نصرالله خان مشیرالدوله تا میرحسین موسوی، سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی. تهران. چاپ اول. ۱۳۷۸.